

Újra Esztergom

Mondják, a bűnös gyakran visszatér a tett színhelyére. Épp harminc év előtt kezdtünk el (szívemnek kedves csapattal, amelyből sajnos, többen nem élnek már) egy több kisvárosra kiterjedő helyi társadalomkutatást, enyém lett Esztergom. Visszatértem három évtized után, kicsit kíváncsiskodni megint, persze szociológusszemmel. (Nem tehetvén másként, lévén ez a szakmám.) Vajon olyféle „bűn” volt-e a korábbi munka, ami a „bűnöst” visszatérésre készíteti? Nem tisztem megítélni. Én csak azt tudom, indítást éreztem – nem tisztán saját bensőmből eredőt; elmondom mindjárt – visszatérni újra *megérezékelni* valamennyit Esztergomból.

Akkori munkámból könyv lett. („Esztergom, a szent és gyámoltalan város”; Várostarsadalmak sorozat, 1992) Megjelentekor nem keltett feltűnést. Megjelent ugyan róla a Népszabadságban egy kritika (dicsérte), de helyben... A Balassi Bálint Társaság szervezett egy könyvbemutatót, kevesebb, mint tíz érdeklődő jelent meg. (Holott a könyv hivatalos lektorai, Pifkó Péter és Ortutay András is helybéliek valának.) Az akkori idegenforgalmi iroda vett át megbízásra 5 vagy 10 példányt, nem tudom, eladta-e. Az biztos, hogy a könyv a város közéletében, a szűken vett értelmiségi közéletben sem, nem vert hullámokat. Ám két évvel ezelőtt valaki észrevette, és írt róla. („Egy bátor szociológus a gőgös és sértődött esztergomiak földjén” címmel; én az esztergomi-kepeslapok.hu lapon találtam rá 2015.10.05. dátummal.) Úgy tudom, ez hívta fel a könyvre azok figyelmét, akik (a műegyetem Urbanisztika Tanszék munkatársai) az önkormányzat megbízásából kutatást végeznek a város jövőképe kialakításának érdekében. Kézbe vették, és ami – számomra – fontosabb, *használták* is a könyvet, meg is kerestek, jókat beszélgettünk, amolyan külső tanácsadóként mondtam el némely dologról a magamét, de természetesen a kutatást ők csinálták, tegyem hozzá, profi módon, kiválóan. Én meg úgy éreztem, megesz a fene (már elnézést, de ez nem racionális megfontolás, ez *érzelem*, amit csak így tudok leírni), ha nem „szagolhatok bele” magam, legalább néhány nap erejéig, megint „szerelmes városom”-ba. (Mert – ez itt a „vallomás” helye – énnekem azóta is [sajnos, csak távoli...] szerelmem ez a város.)

Eltöltöttem tehát ezt a néhány napot. Csavartam (szokásom szerint) a városban; igyekeztem nyitott szemmel és nyitott szívvel fogni a látható és olykor inkább csak érezhető jelzéseket. És beszélgettem nagyokat, élőkkel és nem

élőkkel. (Hogyan lehet nem élőkkel beszélgetni? Hát így: beszélisz olyasvalakivel, akinek volt oly közeli társa, akivel hosszú évek együttműködése révén jószerint minden gondolatuk közös volt, ám ez a társ már nem él, de beszélgető partnerem mondataiban ott vannak az ő gondolatai is. Volt ilyen, nekem élményadó és szép volt.) E napok lenyomata ez a néhány kósza gondolat.

Kósza gondolatoknak kell neveznem, hiszen nem rendes és tisztességes vizsgálatot végeztem. *Benyomások*at gyűjtöttem, amik nyilván nagyon-nagyon szubjektívek, semmi *bizonyító erejük* (lásd egy szociológiai kutatással szembeni követelmény...) nincs, óriásiakat tévedhetnek. Talán így sem érdektelen: ezt bírt meglátni három évtized után egy „szerelmes szociológus” a városról.

Még annyit, mondjuk a bevezetőhöz, hogy nem lesz ez az írás – a módszer és így a rendelkezésre álló információk jellegéből következően nem is lehet – egy valamifajta átfogó kép. *Mozaikdarabkák* csupán, amelyeket, ha van bennük némi megfontolásra érdemes, mások tudhatnak majd egy nagyobb egészbe illeszteni.

Itt van mindjárt egy mozaikkockának a Széchenyi tér dolga. Indításnak egy idézet (említett könyvemben is ott van) egy 1938-ban megjelent megye-történetből (főszerkesztő és a városról szóló rész írója Osváth Andor): „A város főtere, a Széchenyi tér, az 1880-as évek végén még sártenger volt, és az ott felgyülemlt csapadékvíz szárazság idején zöld színűre változva, bizony nem nyújtott épületes látványt. Te jó ég, hogy miért tűrte ezt a város közönsége?” Egy idő után persze mégse tűrte, valamikor már a 20. században kikövezték rendesen, ahogy kell. Amikor a nyolcvanas évek vége felé ott jártunk, emlékeim szerint az egész teret valamilyen szilárd burkolat fedte (talán kockakő), és igazából jó nagy parkolóként szolgált. Egy idő után, érthetően, ez sem tetszett a város vezetőinek, a kétezres évek elején átépítették.

Valamikor 2006-ban vagy 2007-ben töltöttem megint egy kis időt a városban. (Könyvet írtam két kisváros, Baja és Esztergom társadalomtörténetének összehasonlításáról, „Mellékvágányon” címmel, kész van, egyelőre csak elektronikus formában hozzáférhető, honlapomon rá lehet kattintani [ez itt a reklám helye volt...]; ehhez gyűjtöttem kiegészítő anyagot.) *Akkor*, tehát nagyjából egy évtizeddel ezelőtt, ezt írtam a térről (idézet magamtól): „A tér ma a sétálóké, a járműforgalom kitiltva, az egész tér (mondják) olasz kőből készült díszburkolattal van ellátva, egyik végébe a közelmúltban állítottak fel egy többalakos, fehér márvány szökőkutat. Végeztem egy kis megfigyelést. Késő tavaszi, napos-meleg vasárnap délután volt. Fél óra alatt összesen öt család fordult meg, nézelődött, töltött időt a téren, ezek közül három

német volt, egy szlovák, egy valamilyen más külföldi. (A nyelvet nem tudtam azonosítani.) *Esztergomiakkal* ezen a délutánon inkább csak az újjáépült híd hídfője mellé települt (sörözővel kiegészített) bazársoron lehetett találkozni.” Érezhető a megfogalmazásból: nagyon nem szerettem úgy azt a teret.

Mit láttam most? (Alaposabb, többszöri, többszörös megfigyelés alapján írom.) Elkezdett *élni* a tér. Szépen megnőttek, kilombosodtak a fák (sok fa, azt hiszem, platánok), van már árnyék, több „vendéglátóipari egység” is nyílt, bőven van kiülésre, méghozzá nyári melegben is kellemes, árnyékos kiülésre alkalmas részük, van is vendégük rendszeren. Úgy tűnik, helybeliek és turisták egyaránt kezdik *belakni* a teret. És ez jó. De. Megpróbáltam az újonnan érkező, várossal ismerkedni akaró ember szemével is nézni a teret, és akkor már elég komoly aggályaim támadtak. Mifélek?

Leginkább az előbb dicsérően említett fasor *elhelyezkedése*. A tér egyik oldalán húzódik végig, két sorban fák, épp egy jó járdányi távolságban a házaktól. Szép nagy, most már bőven az első emeletéig felnyúló lomboszatuk van. És így a házaktól – jó részük műemlék vagy műemlék jellegű; mindegyik *városképi jelentőségű* – alig látszik valami. Ha, jobb turistához illően, fotózni akarnám, nem sikerülne: a legtöbb ház esetében nincs olyan pont, ahonnan a falombok mögé bújtatott épületet be lehetne fogni a géppel. A tér másik oldalán – szerintem szintén városképi jelentőségű földszintes házak – egy részig hasonlóan közel elhelyezett új ültetésű fák, ha megnőnek, azt az oldalt se lehet, lesz látni. Ennek az oldalnak a további részére felépítettek egy meglehetősen nagy „csarnokot” (a hétvégi „helyi piac” számára; tehát hetenként mindössze néhány óra használatra), ami megint csak elfogja a rálátást a házak egy részére. Holott egy város „megérzékelésében” (turisták számára, de helybelieknek is alapvetően fontos) kulcsszerepe van a *térélménynek*. Márpedig ennek város, méghozzá *történelmi város* esetében meghatározó része az épületek *együttese*. Amit valamilyen *egybe kell látnom*. Ha csak fák mögé bújva, egyenként, és így a *térélmény szempontjából* töredékesen láthatom a házakat, elvesz annak a lehetősége.

Még valami. A Városháza előtti részen ott van két jó nagy füves terület, szökőkúttal. Csakhogy ezek meg vannak emelve: (nem mértem, de) jó félméteres magasságban vannak a térszint felett, teljes magasságig kő oldalfallal kerítve, s azon belül, vagy 10-15 cm-rel a kőpárkány szintje alatt a gyepe. Nem lenne rossz elképzelés, csak az a baj, hogy messzebről nézve, mondjuk a tér közepe tájáról, már a fűvet nem láttam, csak a kőfalat (és el nem tudtam képzelni, mi végre van ott). Elég közel kell menni ahhoz, hogy rálásson az ember a fűre is. Megint a *térélmény*: ha a tér

közepén állok, és körülnézek, a Városháza felé tekintve csak a szobrot és a kőfalat látom; nekem elég sivárnak tűnt a kép.

És még valami. A téren több olyan ház is van, ami láthatóan használatlan. (Az egyik kétemeletes, műemlék jellegű, ha jól néztem, de a leírások szerint mindenképpen városképi jelentőségű; úgy mondják, több éve áll üresen.) Idézem – mutatis mutandis – az 1938-as megfogalmazást: „miért tűri ezt el a város közönsége?” Egy város főtere akkor él, ha *használják*. Nemcsak a házak által körülvevett térséget, a házakat is. Akkor lesz igazán *élő*. Ez még hiányzik.

Ennyit most a Széchenyi térről.

Folytatom a csavargást. Merthogy még mindig a *térélményt* keresem; ez az első és legfontosabb alapvetés, amire egy várossal történő ismerkedéskor – vagy újra-ismerkedéskor – szükségem van. (Vélem, nem csak nekem, az ideérkező idegennek is, a helybelieknek is.) Keresem, vajon milyen érzések kelnek életre bennem, ballagván kényelmesen, és eközben kísérlem magamba szívni az utca egészének, a kövezetnek, a lámpatesteknek, a fáknak-bokroknak, meg persze, körbe-körbe pillantván egyenként a házaknak is, a *látvány-élményét*. Jó-e nekem ballagdálni lassúdadon ezeken az utcákon, vagy inkább viszolyogtató, otthonosan érzem-e magamat, *nekemvalónak* érzem-e ezt a helyet, vagy inkább idegennek, tőlem (lelkemben) távollevőnek?

Ellentmondásos érzések kelnek-múlnak bennem. Az *összkép* úgy nagyjából rendben van. Nem látok olyast, ami város-szerelmem csorbítaná, sőt inkább számos apróbb-nagyobb jelet, ami erősíti azt. Elsőbben is a házak igen jelentős részének, ha egyenként tekintem őket, állapota.

Sok, nagyon sok, mondhatni *jellegető nagyszágrendűen sok* a szépen, nagyon szépen *megújult* ház. Régi, 18-19. századi vagy 20. század eleji, de mindenképpen *városképi jelentőségű* házak megújulását látom. Olyanokét, amelyek 30 év előtt, de jórészt még tíz év előtt is eléggé pusztulófélben látszottak lenni. Megújultak, mégpedig láthatóan nem *átépítették* őket (a „modernizáció” olykor igen ostoba követelményeinek akarván megfelelni), hanem *helyreállították*, ami bennük-rajtuk érték (és, gondolom csak, *belül*, a mindennapi használat szempontjai szerint, modernizálták, amit kellett).

Kedves példám egy kis földszintes ház, amire épp szállásom ablakából láthattam rá. Régi, 18-19. századi kereskedőház lehetett; forrást nem találtam arról, hogy tényleg kereskedőház volt-e valóban, abbéli mivoltát (most láthatóan, lakóház) én a nyílászárók „kiosztása” alapján következtetem. A házat, láthatóan nem túl régen, „rendbe tették”; mutatja ezt többek között az új fedél („keménycserép”, 30 év garanciával...). A

fal újravakolva, újrafestve (megőrizve a 19. századi színvilágot), új ablakkeretek. De az ablakok körül megtartották az eredeti fal téglakő keretét. A közepén lévő kapu felett ott van a védőoltalmazó szent-szobor helye. Maga a szobor nincs meg, mást, nem eredetit, gondolom, nem akartak a helyére tenni. De a helyét, gondosan rendbe téve, megőrizték: lehessen látni, *volt* szobor, és az is hozzá tartozott a házhoz. Nem műemlék ház ez, talán nem is különös építészeti érték. De jelen tulajdonosa és használója fontosnak tartja, hogy *ott legyen rajta a múlt*, a történet, a hagyomány, és *úgy akar élni a jelenben* (ld. modern ablakkeret), hogy ez a jelen benne van a múltban, és ezáltal és nyilván a múlt pediglen benne van a jelenben. Igen, a múlt és jelen effajta egybejátszása, ha elegendő nagyságrendben találkozhatni vele, voltaképpen ez a város *életfolyamata*; mondhatjuk úgy is, másfajta fogalomrendszerből véve a kifejezést, hogy *szerves fejlődése*.

Elég sok ilyen házat láttam. Ez azt jelzi nekem, hogy vannak olyan *esztergomiak* (nem véletlenül emeltem ki ezt a szót!), akik számára természetes (a mindennapiságba tartozó tevékenységeket, például házfelújítást is meghatározó) életirányító elv (nem feltétlenül tudatos *elv*ként, inkább csak zsigeri attitűdként) ennek az életfolyamatnak, ennek a szerves fejlődésnek a megélése-érvényesítése. Mennyien vannak ők? Elegen-e ahhoz, hogy *jellem meghatározó* nagyságrendben legyenek jelen a város életében? Most úgy érzem (*érezem*, hangsúlyozom itt; ám-bár érzésemet csavargásaim közötti beszélgetéseim alátámasztani látszanak), hogy nincsenek elegen. De *vannak*, és ők azok, akikre a város jövőjét építeni lehetne és kellene, ha meg tudnánk szólítani őket úgy, hogy amit saját házukban tettek, tegyék a város érdekében is.

Ez – az utolsó egy-két mondatától eltekintve – még a szebbik fele a dolognak. Mondtam, hogy a csavargások kiváltotta érzés ellentmondásos. Nézzük akkor a másik, a csúnyábbik oldalt is. Most, maradván az előző gondolatmenet keretei között, csak a házakról, épületekről. (E dologban is, jegyzem meg, saját megfigyeléseim mellett helybéli barátaim véleményére is támaszkodom.)

Jónéhány olyan házba, épületbe ütközik bele sétája közben az ember (és *beleütközik*, mert olyan kiemelkedő – térben kiemelkedő fontosságú – helyen vannak, hogy nem lehet nem észrevenni őket), amelyek igencsak kemény ellenérzéseket horgasztnak fel a szemlélőben. (Mármint bennem; mások nyilván ítélnének másként is.) A főtérről szólva említettem az évek óta használatlanul álló, minimum városképi jelentőségű épületet. Van ilyen több is, nem sorolom. Olyan is van, ami bár „rendeltetésszerű használatban”

van, de állaga, állapota, enyhén szólva is, nem felel meg a „királyi város” mivoltának. (Egyetlen példa, nem akármilyen, maga a városháza.) És találni (nem egy) olyan hosszú évek óta félromos épületet is („archetípusa” a fürdőszálló), amelynek jelen állapota (már a járda is életveszély miatt elkerítve) olyan, hogy csak a régi, a főtérré vonatkozó megállapítást tudom ismét idézni: „Te jó ég, hogy miért tűrte ezt a város közönsége?”

És aztán ott a „városközpont”. Nem a Széchenyi tér, az új. A „zöld ház” (volt pártház, később művelődési intézmény), meg az „áruház-tömb”. (Többen többféleképp nevezték, nem tudom, melyik a „hivatalos”, a leginkább elfogadott.) Mondják, a „zöld ház” lebontásáról határozat van, az áruháznak meg az egyik emeletét éppen most vette meg az önkormányzat. Nem ellenőriztem, ezekből mi igaz, mi nem. *Nekem*, Esztergom-szerelmes kívülállónak, odalátogató idegen szemüvegét is olykor felvenni óhajtónak, csak az a lényeg, hogy *egyik sem odavaló*. Mind-egyiket, szerintem nincs mese, dózerolni kéne. Helyükre mit? Nem tudom. A kiépített nagy parkoló pillanatnyilag és látszólag jó, de egy *városközpontban*, azt hiszem, nem *parkoló*nak kell lenni. Mi kéne ahhoz, hogy valóban városközpont legyen, tehát valami modernebb *agoraféleség*, amit a város lakói, mint közösségi életük központját használnának, és ami, épp ezért, az odalátogatók számára is vonatkozási pont lehetne? Mi kéne ehhez, milyen építmény, vagy más egyéb? Én nem tudhatom. Talán meg kellene kérdeni az *esztergomiak* (abban az értelemben esztergomiak, akikről a házak kapcsán szoltam) véleményét.

Esztergomiság, múlt-jelen-jövő egybejátszása; mikor s hogyan épülhet ez? Hát például így: (Most *mesélni* fogok, egy igaz, tanulságos, az én ízlésem szerint gyönyörű mesét.)

Volt egyszer egy ember, esztergomi ember, akinek Pifkó Péter volt a becsületes neve. Nemcsak a neve volt becsületes, ő maga is, meg ezen túl, okos ember is volt, nagyon okos. (Okkalalappal mondja ezt a mesélő: ismertem őt, 30 év előtti munkámban dolgoztunk együtt, feleségével [Zachar Annával] közösen írott tanulmányaira is bizton támaszkodhattam.) Tudósféle ember volt, én azt mondanám, a legjobb fajtából való. Mire mondom ezt? Ő a történelem, a város történelme búvárlását tekintette magára rótt feladatának, ámde olyan történész volt, akit nem azért érdekel a múlt, hogy aprólékosan dokumentált tanulmányt lehessen írni belőle (egyébiránt ezt is megtette Péter, a szakma szigorú szabályai szerint), hanem azért bogarássza a rég- vagy kevésbé rég-múlt mindenféle történéseit, hogy a *jelen gyökereit* keresse meg. A múltnak ama darabkáit kereste (keresték társá-

val-asszonyával közösen), amelyek segítenek *megérteni a jelent*. (Jegyezzem itt meg, éltek-élnek a városban történészek-helytörténészek, kiválóak, mások is; nem dolgom itt számba venni őket. Mesém *tanulsága* okán – mert hisz minden mesét, kimondva-kimondatlanul, valami tanulság elmondhatósága érdekében mesél az ember – most csak Péterünkkel foglalkozom.)

Hősünk, nevezett Pifkó Péter, levéltáros is volt, muzeológus is, aztán jó néhány évig – hittem szerint tanítványainak nagy szerencséjére – tanár is. Mondom, tanítványainak szerencséjére, mert a „mese” végkifejletének ismeretében (nem kell előreugrani az olvasásban! – elmondom rendjén a dolgot!) joggal vélelmezhetjük, hogy tanárnak sem volt akármilyen. Szakiskolában tanított, tán nem alaptalan feltételezés szerint nem kifejezetten humán beállítottságú gyerekeket. De tudásával, személyiségével, emberipedagógiai ethoszával „megfogta” őket, *fontossá vált a számukra*. Úgy vélem – az én olvasatomban arról is szól a mese –, nem csak személyében vált fontossá, ezen túl fontossá tudta tenni azt is, amit tanított. Olyannyira fontossá vált diákjai számára – ez nekem az igazán szép mesei fordulat –, hogy halála után egy érettségiző osztály (az osztály *mint fiatal állampolgárok közössége!*) javaslatára utcát neveztek el róla.

Pifkó Péter utca. Azok a gyerekek, akik javasolták a névadást, mindiglen tudni fogják, hogy *általuk alakult* valamennyit a város, érezni fogják, hogy *közük van a városhoz*. Akik így-úgy találkoznak az utcanévvel, ha nem is mindannyian, de biztosan számosan, tudakolni fogják, ki volt a névadó, és meg fogják érezni-érzekezni, hogy a benne lakókból, a benne lakók munkájából épül tovább a város.

Nos, vélem én – meg is fogalmazván immár a mese továbbvivő tanulságát –, így, ilyen elemekből épül(het) a múltat a jövővel összekötő jelenben az *esztergomiság*. És megint a kérdés: elég ilyen elem született az elmúlt évtizedekben? Megint csak *érzésem* írhatom: nem, sajnos nem. De – megint csak írni kell azt is, miként a házak dolgainál is lehetségesnek látszott mondani – *vannak* ilyen elemek. Fontos minél markánsabban *felmutatni*, láthatóvá tenni őket, mert a *látthatóvá, a köztudottá* válás hatására az efféle elemek – már csak ilyen a természetük – elkezdnek „osztódással szaporodni”, és ez volna a jó (a városnak, mint olyannak is, a benne élő embereknek is).

Más téma: művészetek, képzőművészet. Régebben büszkébben, most kevesebb elégedettséggel meséltek róla beszélgetőtársaim, hogy van Esztergomban (képző)művészeti „közélet”. Van egyesületféle is, rendeznek közös kiállításokat. Volt, aki most is örömmel és *megelevenítő* dologként

beszélt erről, de volt olyan is, aki úgy véli, a „közélet” némiképp ellaposodott, inkább csak reprezentatív alkalmakra (például a közös kiállítás) korlátozódik. Nem tisztem eldönteni, melyik véleményben van több igazság. És csak két dolgot ajánlok megfontolásra.

Az egyik az, hogy akár így, akár úgy, de *van, egzisztál* helyben működő, a *helyi társadalomban* elfogadottan érvényes művészet. Az alkotóknak, úgy tűnik, *helye van* ebben a helyi társadalomban, van annak olyan *szellemi légköre*, amely elfogadja és befogadja ezt a fajta tevékenységet. Egy korábbi tanulmányomban a *társadalmi mozgásterekről* szólván azt írtam, hogy egy helyi társadalom *minőségének* fontos mutatója az, hogy mennyire fogadja el, értékeli az alkotó tevékenységet. Úgy látom, Esztergomban megvan ez, és fontos eleme (lehet) egy jó minőségű helyi társadalom (újra)épülésének.

A másik megfontolásra ajánlott gondolat egészen más természetű, általánosabb jellegű. Arról van szó, hogy egy beszélgetésben valaki arról panaszkodott, hogy vannak ugyan a városban egészen jó festők-szobrászok, de nemigen van közöttük országosan ismert, a város tágabb határain kívül is jegyzett művész.

(Mindjárt gondolkodom erről tovább, de előbb azért valamit itt zárójelben – noha egyáltalán nem jelentéktelen dolog; csupán jelen gondolatment szempontjából kívánczok zárójelbe – hozzá kell tenni. Élnek a városban országosan, sőt alkalmasint nemzetközileg is jegyzett művészek. „A probléma – mondja egyik beszélgetőtársam – nem az ismertségükben, elismertségükben van... [hanem] a felénk irányuló városi mecenatúra hiányában... A város nem sztárolja ekezek az embereket.” Biztosan igaza van. Én azonban most folytatom az előbbi gondolatot; talán az idézetek ellenére is megfontolásra érdemes.)

Azt gondolom tehát erről, hogy ez nem feltétlenül baj. A művészetben – persze a tudományban is, az élet egyéb területein is – vannak a kiemelkedően nagyok, a korszakos zsenik. De mellettük, körülöttük ott vannak, ott *kell hogy* legyenek a *kismesterek*. Akik megteremtik azt a közeget, amelyből a „nagyok” kinőhetnek, akik kimunkálják azokat a rész-technikákat, amelyekből azután a nagyok építkezhetnek, akik nélkül a nagyok valójában nem is létezhetnének. Rembrandt mellett ott van a németalföldi kismesterek sokasága, s bár nevük nem olyan ismert, de műveik ott *kell hogy* legyenek ugyanabban a kiállítóteremben, mert nélkülük Rembrandt sem értelmezhető. Azt gondolom tehát, ha egy városban adott pillanatban „csak” kismesterek dolgoznak, az nem baj, mert a város szellemi légkörét istenigazából ők határozzák meg, ők fejezik ki. Megkockáztatom még azt is, hogy egy városnak töb-

bet ér az, ha számos kismester él és alkot benne, mintha ilyenek nem volnának, csak egy „nagy”. Mert a kismesterek (jó esetben) *bele tudnak szervülni* a város életébe, a „nagy” viszont távoli idegen, külső maradna. És persze az is igaz, hogy ha *van* a város művészei között szélesebb elismertséggel rendelkező – és van ilyen, szakértő barátom mondja, nem is egy! –, fontos lenne, hogy a város helyben is „sztárolja” őket (lásd a fentebbi zárójeles megjegyzésben szereplő idézet!). Jó volna, nemcsak nekik, a városnak is.

Egy mozaikkocka, ezúttal a kultúráról. Elkeveredtem – jó barátom vezérletével – a *Szentgyörgymezői Olvasókör-höz*. Már csak ránézni is szívet melengető volt, épp most fejeződött be felújítása (belül is), szerintem nagyon szép lett. Külön örömöm volt látni falán Bády István emléktábláját; személyes emlék is köt hozzá: 30 év előtti munkám szakmai és emberi értelemben is meghatározó erejű, élményt jelentő életút-interjúját (3 vagy 4 egyenként többórás beszélgetés!) készíthettem vele. Azt gondolom, az ilyen emberek emlékének életben tartása nélkülözhetetlen eleme a *genius loci*, a „hely szelleme” meglétének.

Am ami fontosabb, az Olvasókör, úgy tűnik nekem, *tartalmaiban* is úgy működik, ahogyan egy ilyen művelődési intézményről a „nagykönyvben” meg vagy írva. Mint vezetője elmondta nekem, működését egészében az önkormányzat finanszírozza; napjainkban ezért minden tisztelet megilleti (noha ennek, szerintem, természetesnek kellene lennie). Programjai – amennyire a beszélgetésekből és a műsorfüzetből meg tudom ítélni – elegendően színesek és változatosak ahhoz, hogy környezetének *közösségi intézményévé* tudjon lenni. És ez nagyon jó.

Csak hogy itt megint eszembe villan valami más is. Az Olvasókör, nevében benne van (Szentgyörgymezői), egy *városrész* művelődési intézménye. Programjai, noha van közöttük más városrészekből idevonuló is (például a jazz-klub), mégis alapvetően – és természetesen, helyesen – az ebben a városrészben élők igényeire felelnek (pl. anyajóga, nőklub). És akkor mi van a többi városrésszel? Van-e más városrészben is hasonló intézmény? (Úgy tudom, nincs.) Van-e igazi *városi* művelődési központ? (Ez is költői kérdés: a volt zsinagógában működő, amennyire rá tudtam látni működésére, nem igazán az.) Holott a művelődési intézmény egyáltalán nemcsak szűkebben vett kulturális dolog, lényegét tekintve a *közösség* (a helyi társadalom) *alakulásának* is nélkülözhetetlen színtere. Tudom, vannak a városban egyházak által működtetett közösségek, bennük jó művelődési tartalmakkal is, ezek azonban szintén (nem lokálisan, más elvek mentén, de) *elkülönült csoportok* közösségei, nemigen válhatnak a *város-közösség* alkotó elemei-

vé. Úgy érzem – megint: *érezem* csak –, e téren még volna mit tenni Esztergomban.

Újabb téma, ez is művészet-féleség; egy kicsit távolabbról indítva a gondolatmenetet.

Meglehetősen jó biztonsággal mondható, hogy Esztergom jövőbeli fejlődésének egyik kulcsfontosságú kitörési pontja az idegenforgalom. Rengeteg elemből tevődik ez össze (nem véletlenül tekintik új *szakmának* a szervezését), én itt csak egyetlen, biztosan nem is a legfontosabb részelemről meditálnék. (Azért épp erről, mert... Írhatnám némi nagyképűséggel, mert ehhez valamennyire értek. Az igazság azonban az, hogy azért épp erről írok, mert a városban csavargászáván a mindenféle plakátokat is nézegettem, és azokról ez jutott eszembe. „A téma az utcán hever”.) Ez pedig a valamiféle idegent vonzó, valamilyen „durranást” jelentő nyári „nagyrendezvény”.

Mire gondolok? Csak két példa. Ott van Debrecen, a Virágkarnevál. Egyetlen nap, (szerintem) nem is túl izgalmas esemény, de minden valamirevaló tévé főidős híradóban tudósít róla, a nyomtatott sajtó nagy részében (a bulvársajtóban képekképpen) megjelenik; *benne van a köztudatban*. Amikor éppen nem történik, akkor is jelen van gondolkodásban, hogy igen, Debrecen a Virágkarnevál városa, az érdekes hely lehet, oda el kell menni. A másik példa Zsámbék. Évtizedek alatt olyan *színi eseményé* nőtte ki magát, amire odafigyel a (színházi) szakma is, a közönség is. Ez is *benne van a köztudatban*. Írnak-beszélnék róla (nemcsak magukról a produkciókról, az előkészületekről is). Zsámbék „felkerült a térképre”; mármint az ország kulturális térképére. Esztergomban majd két évtizedig létezett a Nemzetközi Gitárfesztivál, évtizedek óta van a (nemzetközi) Fotóbiennále, jó ideje mennek a várjátékok, a plakátok szerint, amennyire azok alapján meg tudom ítélni, jóféle egyéb programok, de azt a *nagy ötletet*, amilyen a Virágkarnevál, vagy a zsámbéki színház-féle, nem látom. Lehet, nincs igazam, de hátha érdemes lenne elgondolkozni rajta.

Még valami az idegenforgalomról. Esztergom legfőbb idegenforgalmi attrakciója jelenleg egyértelműen a Bazilika. Készült is épp ezirányú fejlesztéséről egy nagyon alapos, minden lényeges elemre kitérő tanulmány (Dr. Bárdos István: Az esztergomi Bazilika turisztikai koncepciója és 2009–2011. évi fejlesztési terve). Úgy tudom, nem kevés eleme meg is valósult. De. (Már megint az a „de”! Csak nem bírom megállni?) A Bazilika mellett, jószerint egybe épülve azzal, ott található a Vár, mégpedig *látványosságként* is egyre fejlődő mivoltában. És ott van közvetlenül a vár tövében a Balassa Múzeum. De – és ez megint csak a benyomásom – mintha nem lenne igazi *egymásra vonatkozásuk*, mintha külön

fejlődési utakon járnának. (Jellemzőnek tartom, hogy a Vármúzeumnak és a Balassa Múzeumnak hosszú ideig más fenntartója és természetesen más vezetője volt.) Holott – bevonva még a gondolkodásba más intézményeket, mindenekelőtt a Vízügyi Múzeumot, meg a Keresztény Múzeumot, a Kincstárat, a Babits Emlékházat – ezek *együtt adják ki* Esztergomot, a város történetét, azt a valamit, amitől (ha egyáltalán...) Esztergom „királyi város”-nak nevezhető. Azt gondolnám, ezekből lenne érdemes egy *komplex, integrált idegenforgalmi attrakciót* összeszervezni. Hogyan, nem tudom; nem szakmám. Csak felkínálhatom a gondolatot, esetleges megfontolásra.

Van itt még egy dolog, tán nagyrészt ez is az idegenforgalomhoz tartozik, bár szerintem több is annál. Ez pediglen Párkány, pontosabban Esztergom és Párkány viszonya, kapcsolata, kapcsolatnélkülisége.

Esztergomnak, ha jól tudom, több „testvérvárosa” van. Párkány is az, de kaptam olyan információt, hogy a 8 testvérváros közül a népszerűségi sorrendben Párkány az utolsó. Holott, gondolom én, Esztergom *ikervárosaként* lenne érdemes kezelni. Aminek bőven megvan a történelmi hagyománya: a Monarchia időszakában, és nyilván korábban is, egymást kiegészítő, egymással szoros kapcsolatban álló (gazdasági) fejlődésük volt. Bizonytalán nem utolsósorban azért is, mert az érsekség birtokainak jelentős hányada a túlparton, Párkány körzetében volt. Trianon ezt a kötődést széttepte, és 1945 után sem tudott újjáépülni. (A „proletár internacionalizmus” nagyobb dicsőségére...) A rendszerváltás után, a híd újjáépülése után nagyon logikusnak tűnne az „iker-fejlődés”.

Beszélgetéseim alapján úgy tűnik nekem, hogy számos, a *mindennapiságot* érintő dologban működnek a kapcsolatok. Átjárnak az emberek innen oda, onnan ide, bevásárolni, enni-inni, van némi kapcsolat a helyi művészek, más foglalkozásbélieliek között is. De mintha *intézményes, közös város-fejlesztésben gondolkodó* kapcsolat nem lenne. Jellemzőnek gondolom – nekem is csak most, csavargásaim-beszélgetéseim után „esett le a tantusz” – azt is, hogy a most folyó, korábban említett kutatás, amely, mint tudjuk, a város jövő-képének megalapozása érdekében indult, Párkányra semmilyen formában nem tér ki. Most úgy látom, az egész kutatást – beleértve a kérdőívezést is, természetesen ottani szakemberek bevonásával – érdemes lett volna a Duna másik oldalára is kiterjeszteni. Szó esett róla egy korábbi beszélgetésben, hogy Esztergomot a „Dunakanyar fővárosává” kellene fejleszteni, beleértve természetesen a visegrádi fejlesztésekkel való összehangolást is. Nem lenne természetesebb – és egyszerűbb, és hatékonyabb – a Pár-

kánnal történő *közös fejlesztés*? (Az országhatár nem akadály: van példa, tudunk például hasonló helyzetben lévő lengyel-német városok közös fejlesztéséről.) Úgy gondolom, az „iker-várossal” való közös fejlesztés Esztergom nagy *lehetősége*, kár lenne kihagyni.

Még egy kihasználatlan lehetőség (ha az, ha nagyjából jól veszem észre). A Suzuki. Nagy gyár, több ezer munkással (mennyi közülük az esztergomi, nem tudom), sok tucat magasan képzett mérnök-értelmiséggel (döntő többségük tudomásom szerint nem a városban él). És ez az utóbbi (mármint az, hogy a gyár vezető értelmiségijeinek többsége nem a városban lakik) elég nagy baj, mert azt jelenti, hogy ez a nem akármilyen *szellemi kapacitás* (ami természetesen nem csak műszaki, hanem általánosabb értelmiségi szellemi kapacitást is jelenthetne), bár ott működik a városban, de *nincs jelen a város életében*. A gyár, mint olyan, sincs. Jártam egyszer valahol külföldön egy kisvárosban, ahol volt egy hasonló méretű gyár. Az a város arról a gyárról szólt. Étterem, szálloda, konferencia-teremnek nevezett művelődési intézmény, sporttelep viselte a nevét (és működött nem kis részben a gyár szponzorációjából), rendszeres idegenforgalmi program volt a jól szervezett gyárlátogatás. Ha Esztergomba – mondjuk – Visegrád felől érkezem, hétszám csavaroghatok a városban anélkül, hogy tudomást szereznek a Suzuki ottlétéről. Nem kéne – kellett volna – megfelelő programmal a városba vonzani, odatelepíteni a gyár értelmiségének legalább egy részét, nem lehetne valamiképpen beleintegrálni a város-egészbe a gyárat? Nem tudom a kérdésekre a választ; *nekem* hiányérzetem van ez ügyben.

Az utóbbi két téma (Párkány, Suzuki) óhatatlanul felveti a *várospolitika* kérdéskörét. Sikamlós terep ez mostanában mindenfelé, Esztergomban kiváltképp. És ebbe aztán, mondhatni joggal, „kibic” ne szóljon bele. Mégse hagyhatom említetlenül. (Már csak azért se tehetem, mert könyvemben, az 1990-es választások eredményeinek elemzésekor, elég alaposan belementem a kérdéskörbe.)

Egy *elméleti* (politológiai) megfontolással kezdem. Még a '90-es évek elején több írásomban (másokkal is egyetértőleg) írtam arról, hogy a *helyi politikának*, a helyi önkormányzat működésének *helyi érdekűnek*, a helyi problémáknak a helyi érdekek mentén történő megoldásának kell(ene) lennie. Azt írtam, hogy ha egy önkormányzat működése *pártelvvé* alakul (olyanná tehát, hogy a képviselők alapvetően a *pártjuk* reprezentánsaként működnek, nem pedig a valamilyen *helyi érdek* megfogalmazójaként), az tragédia az önkormányzat működése szempontjából, lehetetlenné teszi a *helyben fontos* cselekvések megtervezését. Mert a pártok *országos szer-*

veződések, országosan egységes elvek mentén kell működniük, lényegükönél fogva alkalmatlannak a helyi érdekek becsatornázására. Sajnos, azt kellett látnunk, hogy már a kezdetektől fogva (erről is többen írtunk az idő tájt) a helyi (főleg a városi; a falvakban kicsit másként működött a dolog, de ezt most hagyjuk) önkormányzatokban eluralkodott a *pártelvű működésmód*. A szavazásoknál nem a *tárgyi szakszerűség*, hanem a *párthovatartozás* vezérelte a szavazókat. Így történt Esztergomban is.

És ennek, úgy látom kívülről, szélsőséges példája, „állatorvosi lova” lett az esztergomi 2010–2014 közötti időszak. Mi történt (hangsúlyozom, kívülről nézve)? Volt a városnak előzőleg több cikluson keresztül egy (FIDESZ-es) polgármestere. Jó városvezető volt-e vagy sem, jó ember volt-e vagy sem, nem akarhatom eldönteni; nincs sem elég ismeretem, sem megfelelő kompetenciám a megítéléshez. Az viszont ténykérdés, hogy a 2010-es önkormányzati választáskor az esztergomiak valamekkora többsége úgy vélte, hogy elég volt belőle, váltani kell, és megválasztottak egy független jelöltet. Csakhogy, és ez *politológiailag* értelmezhetetlen fejlemény, *szociálpszichológiailag* lehetne fölfejtteni, arra meg én nem vállalkozom, csak a tényt rögzíthetem, a volt polgármestert is megválasztották egyéni körzetben képviselőnek (FIDESZ jelöltként), és olyan képviselő-testületet választottak, amelynek csaknem kizárólag FIDESZ-es tagjai voltak. A volt polgármester lett a (teljes dominanciában lévő!) FIDESZ-frakció vezetője, amely frakció,

pártelv!!!, mindenben követte a frakcióvezető elgondolásait. Innentől kezdve – személyes sértettségéből-e, rosszul értelmezett elvekből kiindulva-e, egyéb okokból-e, ez a dolog lényege szempontjából teljesen mindegy – a képviselő-testület fő törekvése az volt, hogy ellehetetlenítse az új polgármestert. Hogy a város élete és fejlődése szempontjából ez mit jelentett, esztergomiak tudják, nem nekem kell sorolnom. 2014 új választás, új (KDNP-s kötődésű) polgármester, megint FIDESZ-többségű képviselő-testület. Jobban működik-e? Hallottam olyan véleményt, hogy ez se tökéletes felállítás. Nem tudom. Majd meglátjuk. (Illetve meglátják és értékelik az esztergomiak.) Csak reménykedem. Reménykedem, leírom miben.

Beszélgettem ős-esztergomival, akinek apja-nagyapja is krónikákban említett jeles embere volt a városnak. És beszélgettem „új-esztergomiakkal”, akik alkalmasint már felnőtt korban jöttek ide, de ma már ostorral se lehetne elkergetni őket. Mennek is el persze sokan. De akinek van... Mije is? Füle a hallásra, szeme a látásra? Inkább *érzéke a megfoghatatlanra*, az marad. Mert megvan a vonzása a városnak, változatlanul, és ez adja a reményt. Holott ma úgy működik, ahogy. (Láttuk, sokban nem tökéletesen.) És mégis. Mi ez a vonzás, mitől van? Most se tudom megfejtteni, mint ahogy nem tudtam harminc év előtt sem. Csak azt tudom, érzem, hogy *van*. „Hűvös, szépasszony-város” írtam akkor; nem adja ki titkát máig sem. De távoli, mindig tovatűnő és mindig újra felbukkanó város-szerelmem máig is...

Bognár Géza rajza